

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-56>

УДК 336.22

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

ANALYSIS OF THE BUDGET DEFICIT IN UKRAINE AND ITS SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES

Штефан Людмила Борисівна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3428-5193>

Shtefan Lyudmila

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics
of West Ukrainian National University

У статті здійснено аналіз бюджетного дефіциту в Україні за 2016–2021 рр. Практичними даними доведено, що за цей період відбувалось перевищення видаткової частини Державного бюджету над його дохідною частиною. З'ясовано, що прийняття бюджету із дефіцитом сьогодні в світі вже не вважається якимось негативним або надзвичайним явищем, оскільки причини виникнення, форми прояву та соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту в кожній країні мають свої особливості. Головне визначити джерела його покриття та ефективно їх використовувати. Обґрунтовано, що розбалансованість бюджету спричинена неефективною як дохідною так і видатковою фінансовою політикою уряду. Доведено, що вплив бюджетного дефіциту на соціально-економічне становище в країні є прямим та безпосереднім. Визначено основні проблеми бюджетного дефіциту в Україні та ефективні напрямки його оптимізації.

Ключові слова: бюджет, дефіцит, доходи, видатки, державний борг, валовий внутрішній продукт.

The purpose of the article is to study the budget deficit in Ukraine and the consequences it leads to in the socio-economic processes in society. In Ukraine, as in any other state, there is a budget deficit, which arises as a result of an unbalanced economy, a decrease in income and an increase in expenses. The modern market economy cannot eliminate the budget deficit if the appropriate tools are not used to stabilize the economy, and for this a strict economy regime is necessary, which must be implemented by all state and administrative structures, this is a kind of financial state of the country, which characterizes the general situation in the state, and means it should be of interest to all citizens and every business entity. Statistical methods, economic and financial analysis and observation were used to study the state of the budget deficit in Ukraine and its impact on the socio-economic life of the population. Practical data proved that during this period the expenditure part of the State Budget exceeded its income part. Moreover, the budget was in deficit during the entire studied period, but the deepest deficit was observed in the last three years. The corresponding indicators of the maximum deficit of the state budget are the result of the negative consequences of the pandemic, which took into account, first of all, the provision of funding for the adjusted priorities of the state budget policy, in particular, the creation of the Fund to fight against COVID-19 and additional expenses that were allocated to health care, education, provision of social support to the population. It was found that the adoption of a budget with a deficit is no longer considered a negative or extraordinary phenomenon in the world today, since the causes of occurrence, forms of manifestation and socio-economic consequences of the budget deficit in each country have their own characteristics. The main thing is to determine the sources of its coverage and use them effectively. It is substantiated that the imbalance of the budget is caused by ineffective both revenue and expenditure financial policy of the government. It has been proven that the impact of the budget deficit on the socio-economic situation in the country is direct and immediate. The main problems of the budget deficit in Ukraine and effective directions for its optimization have been determined.

Keywords: budget, deficit, revenues, expenditures, public debt, gross domestic product.

Постановка проблеми. Економіка України сьогодні переживає найбільший шок, який міг би бути тільки можливий. Час бюджетної

кризи наступив: ВВП України впало за цей час на 33%, тобто фактично більше третини вітчизняної економіки не стало. В таких

умовах здатність компаній платити податки, повертати кредити впала ще більше майже на 70%. Сьогодні надходить до бюджету лише 30-40% від того, що збирали до війни. При цьому Міністерство фінансів України дотримуючись логіки воєнно-мобілізаційної економіки скоротило всі капітальні витрати і почало фінансувати лише соціальні витрати та оборону, проте і на це не вистачає майже 70% грошей в бюджеті. І це вже не 2–5% ВВП, як колись ми рахували, а 70% від бюджету. І це цілком реальна макроекономічна ситуація яка зараз склалась в країні і нам треба шукати шляхи виходу з цієї кризи та не боятися брати в борг. Цим пояснюється актуальність даної проблематики. Тому що краще взяти в борг і зберегти державу, ніж втратити своїх людей та території. Успішне вирішення цього питання є одним із важливих завдань сучасної фінансової політики держави, а її результати будуть безпосередньо впливати на соціально-економічну ситуацію в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема бюджетного дефіциту є предметом дослідження таких науковців, як: С. Грубляк, Н. Холявко, А. Жаворонок [1], В. Дмитрів [2], Т. Коляда [3], Н. Ситник [4], І. Хоменко, А. Порицька [5], А. Чубак, Н. Шикіна, Г. Коцюрубенко, Ф. Ярошенко та ін. У наукових працях вчені все ще приділяють велику увагу теоретичним засадам виникнення бюджетного дефіциту та розробленню рекомендацій по підвищенню управління ним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак вимагають подальшого вивчення та уточнення не лише питання щодо збалансування державного бюджету, а й проблеми впливу дефіцитного бюджету на соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження бюджетного дефіциту в Україні та тих наслідків в соціально-економічних процесах в суспільстві до яких він призводить.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нас в Україні, як і в будь-якій іншій державі, спостерігається дефіцит бюджету, що виникає в результаті незбалансованості економіки, зниження доходів і зростання видатків. Сучасна ринкова економіка не може ліквідувати дефіцит бюджету, якщо не вжити відповідних інструментів для стабілізації економіки, і для цього необхідний жорсткий режим економії, який мають виконувати всі державні та адміністративні структури.

Для того, щоб провести аналіз рівня бюджетного дефіциту та його фінансування слід дослідити взаємозв'язок і вплив дефіциту на рівень основних показників розвитку економіки країни. Для початку проаналізуємо державний бюджет України.

Як ми можемо бачити з рис. 1 державний бюджет був дефіцитним протягом всього досліджуваного періоду. Найглибший дефіцит спостерігається три останні роки, причому у 2020 році бюджетний дефіцит був у 2,8 рази більше, ніж у 2019 році (217,1 млрд грн. проти 78 млрд грн.). Це рекордний показник за останні роки. Згідно Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» було затверджено граничний обсяг дефіциту державного бюджету в сумі 220,86 млрд грн., а в 2021 р. – 274,5 млрд грн. Для збалансування бюджетних цифр в прийнятих змінах до закону ліміт дефіциту було суттєво збільшено, а вже з 01.01.2021 р. було введено норму Бюджетного кодексу України щодо визначення максимального розміру дефіциту який має бути не більше 3% ВВП. Причому загальний фонд державного бюджету у 2021 р. виконано з фактичним дефіцитом у сумі 197,9 млрд грн., що знаходиться в межах затвердженого річного показника дефіциту в сумі 246,6 млрд грн.

Відповідні показники максимального дефіциту державного бюджету є результатом негативних наслідків пандемії COVID-19, які враховують в першу чергу забезпечення фінансування скоригованих пріоритетів державної бюджетної політики, зокрема створення Фонду боротьби з COVID-19 та додаткових видатків, які були виділені на охорону здоров'я, освіту, надання соціальної підтримки населенню.

Тим не менш, цей дефіцит виявився на 48,7 млрд грн. або 19,7% меншим від запланованого (246,6 млрд грн). Нижчому дефіциту сприяло невиконання плану видатків держбюджету на 5% (67,5 млрд грн) [6]. Це дозволило зберегти дефіцит у встановлених законом межах. Проте ця ситуація не є унікальною. В той же час багато країн вдалися до суттєвого пом'якшення монетарної та фіскальної політики. Проведення кількісного пом'якшення скеровувалося в основному на подолання кризи у сфері охорони здоров'я та фінансову підтримку постраждалих малих підприємств і населення.

Під час пандемії 2019–2021 рр. дефіцити бюджетів у багатьох країнах суттєво зростали. Спокуса мати високий бюджетний дефіцит зберігатиметься у політиків і надалі, оскільки центральні банки продовжуватимуть так звану

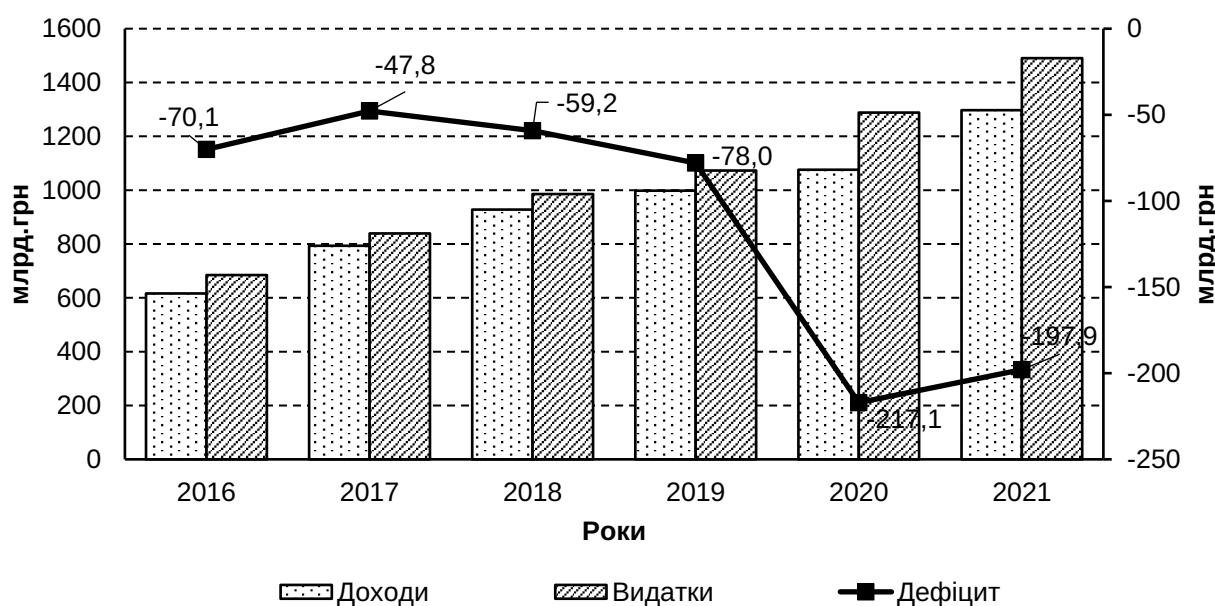

Рис. 1. Основні показники Державного бюджету України

Джерело: побудовано за даними [6]

агресивну політику кількісного пом'якшення.

При визначенні впливу бюджетного дефіциту на стабілізацію і розвиток економіки необхідним є розрахунок відносних показників дефіцитності бюджету таких, як: відношення дефіциту до загальної суми видатків бюджету та відношення дефіциту до ВВП, що вимірюються у відсотках. Розглянемо дані державного бюджету України та зробимо розрахунок необхідних показників (табл. 1 та рис. 2).

«Порогове» значення індикатора дефіциту Державного бюджету України складає 3% до ВВП. табл. 1 та рис. 2 демонструють описану раніше тенденцію про збільшення розміру бюджетного дефіциту у 2020 р. в порівнянні з попередніми роками. Адже, фактичний рівень

дефіциту складав 5,18% ВВП у 2020 р., 1,96% ВВП у 2019 р., 1,6–1,66% у 2017–2018 рр. і 2,9% ВВП у 2016 р. Уряд України для підтримки сукупного попиту і пом'якшення наслідків економіко-епідеміологічної кризи продовжив м'яку фіскальну політику і у 2021 р. та згідно Закону про бюджет на 2021 р. граничний розмір дефіциту держбюджету було встановлено на рівні 246,6 млрд грн або 3,5% ВВП.

Якщо дивитись у міжнародному контексті показник бюджетного дефіциту в Україні у 2021 р., то він не вказує про надмірну м'якість фіскальної політики. Так, за даними МВФ фіскальний дефіцит у країнах з ринками, що формуються, в 2021 р. в середньому складав 8,5% ВВП, а в світі загалом – 8,2% ВВП (табл. 2).

Таблиця 1

Показники державного бюджету України за 2017–2021 рр.

млн грн

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	2 982 920	3 558 706	3 974 564	4 194 102	5 459 574
Доходи	793 265,0	928 108,3	998 278,9	1 076 016,7	1 296 852,9
% до ВВП	26,59	26,08	25,12	25,66	23,75
Видатки (з кредитуванням)	839 243,7	985 842,0	1 072 891,5	1 288 016,7	1 490 258,9
% до ВВП	28,13	27,7	26,99	30,71	27,3
Дефіцит (-), профіцит (+)	-47 849,6	-59 247,9	-78 049,5	-217 096,1	-197 937,4
% до ВВП	-1,6	-1,66	-1,96	-5,18	-3,63

Джерело: складено на основі [6]

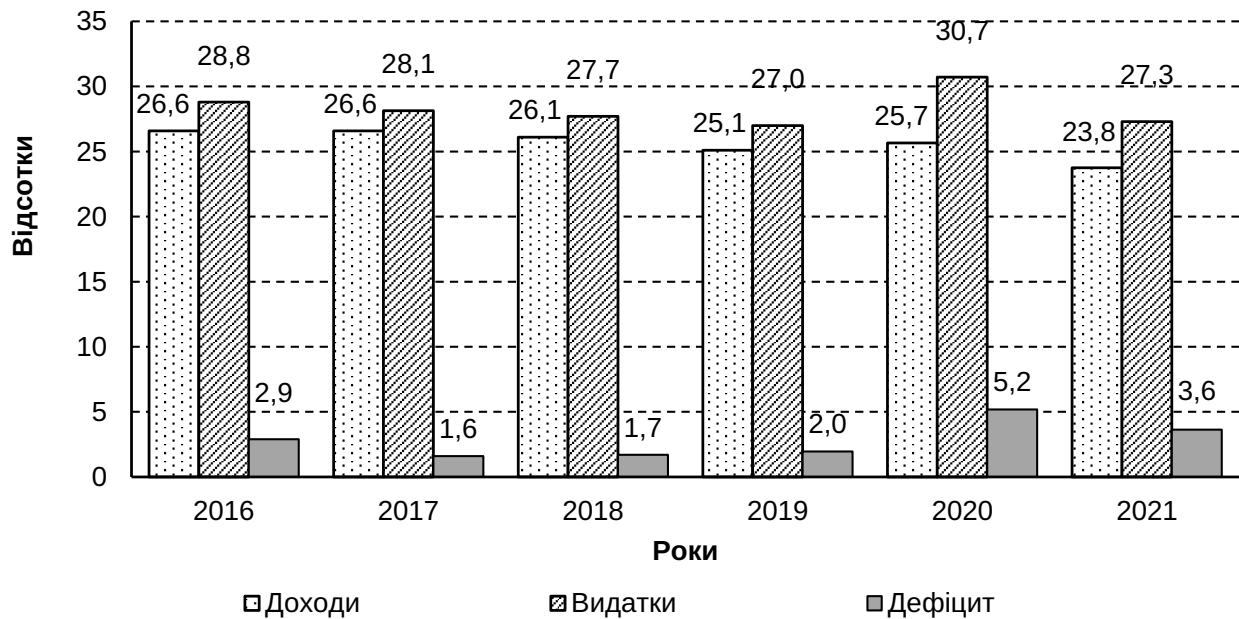

Рис. 2. Відношення доходів, видатків та дефіциту державного бюджету до ВВП у 2016–2021 рр.

Джерело: побудовано за даними [6]

Таблиця 2

Обсяги бюджетного дефіциту та державного боргу в різних країнах світу, % до ВВП

Країни та групи країн	Фіскальний баланс			Валовий державний борг		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Світ	-3,9	-13,9	-8,2	82,8	101,5	103,2
Розвинуті економіки	-3,3	-16,6	-8,3	105,2	131,2	132,3
США	-6,3	-23,8	-12,4	108,7	141,4	146,1
Єврозона	-0,6	-11,7	-5,3	84,1	105,1	103,0
Німеччина	1,5	-10,7	-3,1	59,8	77,2	75,0
Франція	-3,0	-13,6	-7,1	98,1	125,7	123,8
Іспанія	-2,8	-13,9	-8,3	95,5	123,8	124,1
Японія	-3,3	-14,7	-6,1	238,0	268,0	265,4
Великобританія	-2,1	-12,7	-6,7	85,4	101,6	100,5
Економіки з ринками, що формуються	-4,9	-10,6	-8,5	52,4	63,1	66,7
Азія	-6,0	-11,4	-9,8	53,5	64,9	70,3
Китай	-6,3	-12,1	-10,7	52,0	64,1	70,7
Індія	-7,9	-12,1	-9,4	72,2	84,0	85,7
Індонезія	-2,2	-6,3	-5,0	30,5	37,7	40,3
Європа	-0,6	-6,9	-4,8	29,0	36,4	37,1
Росія	1,9	-5,5	-3,9	13,9	18,5	18,8
Туреччина	-5,3	-8,4	-7,5	33,0	40,4	42,2
Латинська Америка	-4,0	-10,3	-4,8	70,6	81,5	79,7
Бразилія	-6,0	-16,0	-5,9	89,5	102,3	100,6
Мексика	-2,3	-6,0	-4,0	53,7	65,9	66,3
Країни, що розвиваються з низьким рівнем доходів	-4,1	-6,1	-5,1	43,1	48,2	49,0

Джерело: [7]

Отже, ми можемо зробити висновок, що бюджетний дефіцит є невід'ємною частиною сучасної бюджетної політики держави навіть в найбільш економічно розвинутих країнах ЄС, що говорить про досить складну природу відповідного явища та неоднозначність його наслідків. Наприклад, за певних обставин дефіцит бюджету є благом для країни та може бути антикризовим фактором, створюючи дещо стимулюючий вплив на економіку. Проте, в більшості випадків наслідки бюджетного дефіциту несуть в собі занепад соціально-економічного розвитку держави і пов'язаний зі скороченням інвестиційних процесів. Але у деяких випадках значний хронічний дефіцит бюджету може призвести до швидкого дефолту.

Також існує безпосередній зв'язок між бюджетним дефіцитом та державним боргом. Ми розуміємо, що державний борг є різницею між нагромадженою сумою всіх позитивних сальдо бюджетів і сумою всіх від'ємних сальдо, і тому, бюджетний дефіцит формує державний борг; а з іншого боку, зростання боргу потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування [5].

Як видно з табл. 3 загальна сума державного боргу протягом досліджуваного періоду планомірно зростала, окрім 2019 р., але найбільше борг збільшився протягом 2020 р. на 553,6 млрд грн. Так, в 2017 р. по відношенню до 2016 р. він зріс на 212,0 млрд грн. (+11,0%); в 2018 р. до 2017 р. – на 26,9 млрд грн. (+1,3%); в 2020 р. до 2019 р. – на 553,6 млрд грн. (+27,7%); в 2021 р. до 2020 р. – на 119,9 млрд грн.

(+4,7%). Протягом 2019 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу України скоротився у гривнях на 170,2 млрд грн, а у доларах навпаки борг збільшився на 6,1 млрд дол США. Така протилежна спрямованість зміни обсягу боргу в еквіваленті гривні та в доларах США пояснюється в першу чергу зміцненням гривні.

Можливості дефіцитного фінансування бюджетних видатків обмежуються не лише граничним розміром бюджетного дефіциту, а й припустимою величиною державного боргу. Бюджетним кодексом України закріплено його граничний рівень – 60% ВВП, що відповідає Маастрихтській угоді.

Розрахувавши відношення боргу до ВВП (%) за 2016–2021 рр., правомірно констатувати, що у 2019 р. та у 2021 р. значення цього індикатора не перевищувало пороговий показник у 60%. Проте за підсумками решти років відношення державного прямого та гарантованого державою боргу до ВВП становило більше 60%. Це говорить не лише про значну ймовірність поглиблення боргової кризи, але і про актуальність пошуку шляхів оптимізації боргової політики в державі (рис. 3).

Рівень державного і гарантованого боргу в Україні на кінець 2021 р. склав майже 49% ВВП, що є нижчим від середнього рівня в країнах з ринками, що формуються (66,7% ВВП), та помітно нижчим від середньосвітового рівня (103,2% ВВП) (див. табл. 2).

Наявність дефіциту за великим рахунком є негативним явищем, проте воно ще не говорить про незбалансованість бюджету в

Таблиця 3

Боргове навантаження на бюджет України у 2016–2021 рр.

млрд грн

Показники	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Державний борг, в т.ч.:	1650,8	1833,7	1860,5	1761,4	2259,2	2362,5
зовнішній	980,2	1080,3	1099,4	931,9	1258,5	1299,9
внутрішній	670,6	753,4	761,1	829,5	1000,7	1062,6
Гарантований державною борг, в т.ч.:	278,9	308,0	308,1	237,0	292,7	309,3
зовнішній	259,8	294,7	297,8	227,3	260,4	260,3
внутрішній	19,1	13,3	10,3	9,6	32,3	49,0
Загальна сума боргу	1929,7	2141,7	2168,6	1998,3	2551,9	2671,8

Джерело: складено на основі [6]

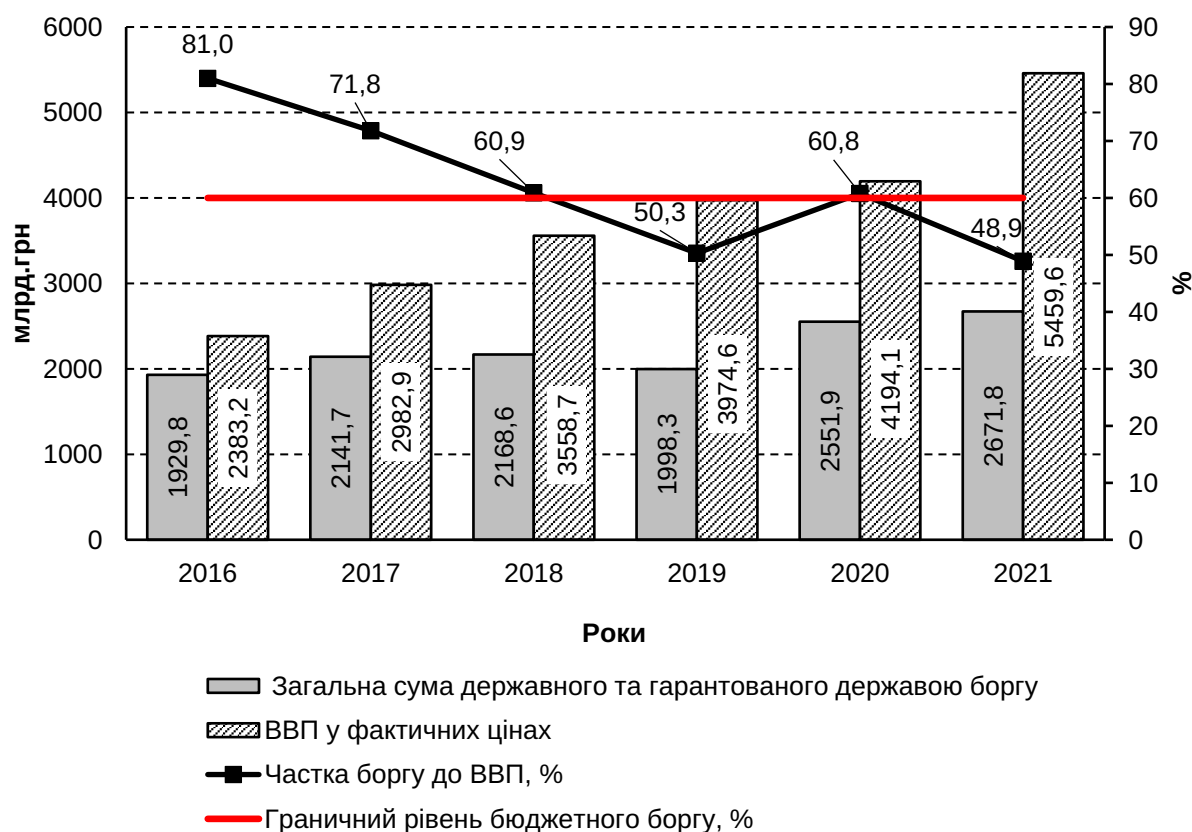

Рис. 3. Співвідношення динаміки державного та гарантованого державою боргу України до ВВП за 2016–2021 рр.

Джерело: побудовано за даними [6]

цілому, тому що в процесі його складання та затвердження визначаються джерела фінансування. Причому, як ми вже знаємо, це досить складне економічне явище, в якому проявляються різноманітні аспекти соціально-економічного розвитку держави.

Згідно з Бюджетним Кодексом джерелами фінансування дефіциту бюджету є: кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень; кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету; повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів; вільний залишок бюджетних коштів. Причому емісійні кошти ЦБ не є джерелом фінансування державного бюджетного дефіциту.

Аналізуючи табл. 4 можемо констатувати, що головним джерелом фінансових ресурсів, які необхідні для покриття дефіциту бюджету, слугували державні внутрішні та зовнішні запозичення. Причому, тренд на збільшення тривав протягом всього досліджуваного пері-

оду, окрім 2018 р., коли відбулось падіння на 192,2 млрд грн (з 478,7 млрд грн у 2017 р. до 286,5 млрд грн). У цілому за 2021 р. державних запозичень відбулось на суму 639,6 млрд грн., всього державні внутрішні запозичення склали 389,2 млрд грн. Крім того, Мінфін регулярно проводив аукціони з розміщення ОВДП, причому із строком погашення 7 років. На внутрішньому ринку відбувалось розміщення ОВДП, які були номіновані як в національній, так і в іноземній валюті, від яких залучено на фінансування державного бюджету 245,1 млрд грн., 3,8 млрд дол. США та 0,8 млрд євро.

Поступлення від зовнішніх запозичень становили в національній валюті 250,4 млрд грн, з яких 232,4 млрд грн було залучено на фінансування загального фонду державного бюджету, 18,0 млрд грн – на запровадження спільних з МФО та країнами-партнерами проектів за спеціальним фондом.

Крім того, у 2021 р. було продовжено реалізацію проектів «Модернізація системи соціальної підтримки населення України», «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей»

Таблиця 4

Показники фінансування дефіциту державного бюджету за типом боргового зобов'язання у 2016–2021 рр.

млрд грн

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальне фінансування	70,3	47,9	59,2	78,0	217,6	39,8
Фінансування за борговими операціями	177,3	120,4	52,0	80,5	245,1	13,1
Запозичення	307,7	478,7	286,5	425,7	639,6	370,7
Погашення	-111,4	-363,5	-234,5	-345,2	-385,5	-357,6
Коригування	-19,0	5,2	-	-	-9,0	-
Надходження від приватизації державного майна	0,2	3,4	0,3	0,5	2,2	2,1
Фінансування за активними операціями	-107,2	-75,9	6,9	-3,0	-29,7	24,6

Джерело: складено на основі [6]

та підписано нову угоду про Друге додаткове фінансування, яка покликана сприяти подоланню наслідків пандемії COVID-19. У межах цих проектів від МБРР надійшло 291 млн дол. Крім того, Україна у 2020–2021 рр. залишалась активним учасником міжнародних ринків капіталу та здійснювала розміщення єврооблігацій.

Крім того, додатковим джерелом покриття дефіциту бюджету були надходження від приватизації державного майна. Так, за 2021 р. фактично надійшло 2,1 млрд грн. при затвердженому ВР України суми лише у 500 млн грн.

Сучасна фінансова наука досить неоднозначно підходить до оцінки наслідків впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси в державі. Тому, необхідно в першу чергу враховувати різні чинники та способи впливу дефіциту на розвиток економіки, соціальну сферу та рівень соціального захисту населення. Враховуючи на такі підходи, наслідки можуть бути або позитивними, або негативними, або взагалі їх може й не бути.

В той же час переважна більшість теоретиків і практиків схиляються до думки, що бюджетний дефіцит має негативний вплив на соціально-економічні процеси в державі. Зокрема, він є чинником макрофінансової незбалансованості щодо підвищення ризику економічної діяльності країни. Крім того, зростання бюджетного дефіциту сприяє посиленню інфляційних тенденцій в суспільстві, та спричиняє кризу державних фінансів і грошової системи, а також збільшення диференціації по доходах. При цьому дефіцит бюджету є причиною зниження ефективності не лише податкової системи, але й підризу впевненості членів суспільства у майбутньому. Розглянемо диференціацію доходів населення в Україні в табл. 5.

Аналізуючи табл. 5 можемо відмітити, що протягом всього періоду фактичний прожитковий мінімум, який розраховується на основі середніх цін на споживчі товари і послуги та тарифів на житлово-комунальні послуги за повідомленням центральних органів вико-

Таблиця 5

Диференціація життєвого рівня населення України

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Прожитковий мінімум на 1 особу в місяць, на кінець року, в грн.:					
- законодавчо встановлений	1700	1853	2027	2189	2393
- фактичний	3091	3385	3747	3968	4478
Чисельність населення з доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, у % до загального населення	35,7	21,2	20,2	19,4	23,2
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,6	3,8	3,9	4,0	4,2

Джерело: складено за даними [8]

навчої влади, постійно був вищий за законодавчо встановлений прожитковий мінімум. Це говорить про те, що всі виплати, які прив'язані до встановленого законом мінімуму і виплачуються державою є заниженими і не відповідають реальній економічній ситуації в країні. І хоча відсоток людей, які мають доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму дещо знизився (з 35,7% у 2017 р. до 23,2% у 2021 р.) можемо констатувати, що практично чверть населення живе за межею бідності. В той же час розшарування населення за доходами, про що свідчить квінтільний коефіцієнт, який показує співвідношення всіх доходів щодо найбільш та найменш забезпечених 20% населення, якій було ранжовано за показником середньодушових еквівалентних доходів – зростає (з 3,6 у 2017 р. до 4,2 у 2021 рр.).

Як було показано раніше, бюджетний дефіцит за досліджуваний період не перевищував 3% у 2016-2019 рр. та склав 5% – у 2020 р., що є загальносвітовою тенденцією у зв'язку з боротьбою країн із COVID-19. Згідно статистичних даних в Україні інфляція за цей же період мала тенденцію до зниження: з 13,7% у 2017 р. до 10% у 2021 р.

Проводячи оцінку макроекономічної ситуації в країні, ми можемо зробити висновок, що економіка України усе ще залишається в стані глибокої інвестиційної кризи. Упродовж багатьох років вона не отримувала належного інвестування. Зокрема, в економіці України зменшується валове нагромадження основного капіталу (далі – ВНОК). Так, ВНОК зменшилося на 63,2 в.п. упродовж 2016–2021 рр. (табл. 6).

Крім того, капітальні інвестиції є головною умовою економічного розвитку та зростання, й тому повинні знаходитись в полі зору

економічної політики держави. Без них не з'являться нові технології та не відбудеться жодна зміна структури економіки. Причому капітальні інвестиції мають випереджальну динаміку по відношенню до ВВП, тобто спочатку інвестиції, і лише потім економічне зростання. Норма ВНОК знизилася з 20,4 до 7,5%, отже, придбання нових основних засобів в економіці скорочується, що унеможливує модернізацію матеріального базису економіки. Рівень ВНОК в Україні, є чи не вдвічі меншим за середньосвітовий [3]. Загалом у світовому вимірі Україна належить до останньої групи з 20 країн (з-поміж майже 190) із найнижчим рівнем ВНОК. До цієї групи входять переважно слаборозвинені країни, що у світовому поділі праці спеціалізуються на аграрному виробництві, а також низькотехнологічних і добувних видах промислової діяльності.

Інвестування у виробничий капітал є центральним фактором економічного зростання. У періоди активної промислової модернізації ВНОК у різних країнах зазвичай перевищує 30% ВВП і навіть сягає 46% ВВП, як спостерігалось в Кореї та Китаї [3]. Порівняно з іншими країнами занижений рівень ВНОК в Україні та негативні тенденції його зміни відображають дедалі більший брак інвестицій, що унеможливує здійснення інноваційно-технологічного оновлення промислових потужностей та індустріального відродження економіки.

Прямі іноземні інвестиції в Україну також мають негативну динаміку. Наприклад, їх щорічна зміна була значно краща в період 2010–2012 рр. (рис. 4). В 2013–2021 рр. вони суттєво скоротились, і в подальшому так й не змогли відновитись.

Загальний накопичувальний підсумок прямих іноземних інвестицій на кінець 2021 р.

Таблиця 6

Динаміка основних макроекономічних показників України, в 2016–2021 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Обсяг ВВП, млрд дол. США	93,3	112,2	130,8	153,8	155,6	200,1
Темп приросту ВВП, %	2,5	20,3	16,6	17,6	1,17	28,6
Темпи зростання промислового виробництва, %	3,1	-2,9	-4,7	-8,3	4,5	-2,2
Валове нагромадження основного капіталу в Україні, % до попереднього року	20,4	16,1	16,6	11,7	-21,3	7,5
Індекс інфляції	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0
Девальвація, %	112,2	104,5	99,3	85,5	119,4	96,5
Рівень безробіття, %	9,7	9,9	9,1	8,6	9,9	10,3

Джерело: складено на основі [6]

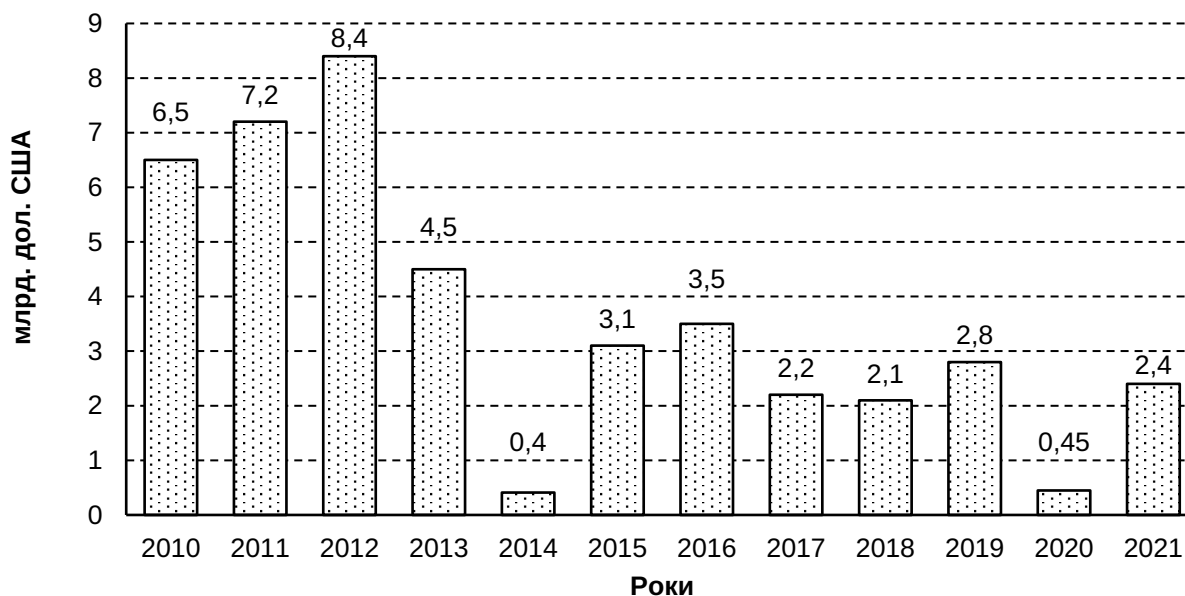

Рис. 4. Прямі іноземні інвестиції в Україну, в яких контролюючим інвестором є резидент, в млрд дол. США

Джерело: складено за даними [8]

склав всього 2,4 млрд дол., що на 46,7% нижче ніж у довоєнному 2013 р. Отже, Україна втрачає інвестиційну привабливість. Кваліфікована робоча сила майже вся виїжджає на заробітки і працює в розвинених країнах. Крім того, вся сировина згідно із взятими зобов'язаннями, вивозиться без мит і квотних обмежень. Проте, найбільш в негативному відношенні є відсутність системної політики заохочення інвестицій у виробничу сферу, тому що немає довіри до Уряду. На жаль, в останні роки поведінка внутрішнього інвестора залишається незмінною – це заробити гроші та вивести їх з країни.

Розглянемо, яким чином змінюється фінансування видатків, якщо коштів на все явно не вистачає. Так, державний бюджет був не в змозі обслуговувати всі видатки, передбачені законом на 2021 р. ДКСУ зупинила фінансування всіх видатків, крім захищених. В 2019 р. відбувся аналогічний крок через невиконання надходжень від митниці. Тоді держава відмовляється від фінансування насамперед капітальних видатків. За підсумками трьох кварталів 2021 р. на ці потреби уряд витратив всього 45,8 млрд грн із запланованих на цей рік 112,6 млрд грн. Без грошей залишились такі програми, фінансування яких з тих чи інших причин навіть не розпочалося. На початок листопада 2021 р. таких було 74 на загальну суму 19,02 млрд грн.

Значна частина видатків, за якими не почалося фінансування, пов'язана із соціальним

захистом, екологією та будівництвом. Без фінансів залишились програми з реконструкції палаців спорту на суму – 150 млн грн, будівництва станцій метро у м. Харків – 234 млн грн, зведення об'єктів загальнодержавного значення у сфері культури – на суму 100 млн грн.

Недофінансованою залишилась програма державної підтримки на зменшення викидів парникових газів на суму – 1 млн грн та програма з покращення стану довкілля на суму – 16,5 млн грн. Майже 0,5 мільярда гривень планувалося витратити на житло для внутрішньопереміщених осіб.

Без фінансування залишились також деякі медичні програми, які в умовах пандемії повинні були бути пріоритетними для всіх. Серед них це 100 млн грн на обласний онкоцентр у Харківській області, 300 млн грн. на центр перинатології, акушерства та гінекології в Ужгороді, 80,77 млн грн на закупівлю ангіографів. Як бачимо, коштів все одно не вистачає. У нас все в порядку з доходами бюджету, але все погано з видатками. Чому? Тому що у нас не нормально фінансується дефіцит бюджету. Різниця між доходами і видатками досить висока. Це означало, що всі ці гроші нам треба було позичити, а ми не позичаємо – нам ніхто не дає. Тому, навіть виконуючи план по податкам і зборам, не вистачає грошей, щоб профінансувати всі заплановані видатки. Крім того, необхідно пам'ятати, що бюджет України базувався на прогнозі, що держава буде працювати з МВФ, проте фактично кра-

їна отримала лише 1-н транш замість 3-х, які очікувала.

Таким чином, стратегічною метою держави, крім нашої перемоги перед ворогом, має бути залучення фінансових ресурсів в країну для того, щоб відбулось, нарешті, економічне зростання та поліпшення інвестиційного клімату. Протягом наступних 2–3 років нам категорично не можна погіршувати бізнес-клімат в державі, підвищувати податкові ставки, боятися брати в борг, нам треба надати будь-які переваги для бізнесу, щоб зберегти той, який у нас ще є, тоді у нас залишаться працездатні люди, а це є сьогодні найголовніше.

Висновки. Проведений аналіз державного бюджету України за 2016–2021 рр. свідчить, проте те, що в динаміці обсяг видатків значно перевищує обсяг доходів і має тенденцію до збільшення, тому і рівень дефіциту бюджету постійно зростає. Деяке покращення в державних фінансах спостерігалось лише у 2017 р., але потім відбулось суттєве погіршення ситуації, почалася пандемія. Найбільше значення в негативному сенсі по відношенню дефіциту бюджету до ВВП було у 2020 р. – 5,2%, але в

порівнянні з іншими країнами, то у нас ситуація не така вже й критична.

Бюджетний дефіцит має негативний вплив на соціально-економічні процеси в суспільстві. В Україні скорочуються як капітальні інвестиції, так і прямі іноземні інвестиції в економіку. Державний бюджет був не в змозі обслуговувати всі видатки, передбачені законом на 2021 р., тому Державна казначейська служба України зупиняла фінансування певного переліку видатків, крім захищених.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що високий рівень бюджетного дефіциту суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни. Для подолання цих негативних наслідків, необхідно в першу чергу підвищувати рівень державних доходів, за рахунок кардинальної зміни податкового законодавства в напрямку зменшення податків, враховуючи відповідні компенсатори, що й буде наступним напрямком подальших досліджень, щоб хоча б зберегти той бізнес, який ще у нас залишився, і тоді до нас прийдуть реальні інвестиції та покращиться життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3 (23). С. 130–141. DOI: [https://doi.org/0.25140/2411-5215-2020-3\(23\)-130-141](https://doi.org/0.25140/2411-5215-2020-3(23)-130-141).
2. Дмитрів В. І. Ризики дефіциту державного бюджету для економіки країни. *Вісник ХНТУ*. 2020. № 3(74). С. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.21>.
3. Коляда Т. А. Бюджетний дефіцит України: сутність, причини виникнення та особливості управління. *Modern Economics*. 2018. № 12. С. 100–105. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V12\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V12(2018)-15).
4. Ситник Н. С., Беднарчук В. В. Бюджетний дефіцит та його особливості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 5. С. 212–216. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-39>.
5. Хоменко І. О., Порицька А. О. Управління бюджетним дефіцитом в сучасних умовах. *Економіка та управління на транспорті*. 2018. Вип. 6. С. 160–166.
6. Річні звіти про виконання Зведеного бюджету України за 2016-2021 рр. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 21.08.2022).
7. Аналіз проекту Державного бюджету України на 2021 рік. Deutsche Bank Research, вересень 2020. URL: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/draft_bud_2021_5-64.pdf (дата звернення: 19.08.2022).
8. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2022).

REFERENCES:

1. Hrubliak O., Kholiavko N., Zhavoronok A. (2020) Otsinka efektyvnosti upravlinnia defitsyom derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Evaluation of the effectiveness of the management of the deficit of the state budget of Ukraine]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3(23), 130–141. DOI: [https://doi.org/0.25140/2411-5215-2020-3\(23\)-130-141](https://doi.org/0.25140/2411-5215-2020-3(23)-130-141). (in Ukrainian)
2. Dmytriv V. (2020) Ryzky defitsytu derzhavnoho biudzhetu dlia ekonomiky krainy [State budget deficit risks for the country's economy]. *Visnyk KhNTU – KhNTU Bulletin*, 3(74), 165–170. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.21>. (in Ukrainian)
3. Koliada T. (2018) Biudzhetnyi defitsyt Ukrainy: sutnist, prychny vynyknennia ta osoblyvosti upravlinnia [Ukraine's budget deficit: essence, causes of occurrence and features of management]. «Modern Econo-

mics» – "Modern Economics" electronic scientific publication on economic sciences, 12, 100–105. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V12\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V12(2018)-15). (in Ukrainian)

4. Sytnyk N., Bednarchuk V. (2019) Biudzhetni defitsyt ta yoho osoblyvosti [Budget deficit and its features]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, 5, 212–216. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-39>. (in Ukrainian)

5. Khomenko I., Porytska A. (2018) Upravlinnia biudzhetnym defitsytom v suchasnykh umovakh [Budget deficit management in modern conditions]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti – Economy and transport management*, 6, 160–166. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2018_6_26. (in Ukrainian)

6. Richni zvity pro vykonannia Zvedenoho biudzhetu Ukrainy za 2016–2021 rr. [Annual reports on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2016–2021]. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. Available at: <https://www.treasury.gov.ua>.

7. Analiz proiektu Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy na 2021 rik [Analysis of the project of the State Budget of Ukraine for 2021]. Deutsche Bank Research, September 2020. Available at: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/draft_bud_2021_5-64.pdf.

8. Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] Available at: <http://ukrstat.gov.ua>.